

Adin CRNKIČ

Tomaz Mastnak

Liberalizem, fašizem, neoliberalizem

Založba /*cf, Ljubljana 2016,

185 strani, 16,00 EUR

(ISBN 978-961-257-071-2)

O srednji pojem Mastnakove knjižice je pojem ljudstva in vloga, ki jo ima ta znotraj (neo)liberalizma in fašizma. Njegova uvodna teza je, da je fašizem v politični zgodovini tesno povezan z liberalizmom. Artikulira jo tako, da svoje delo razdeli na tri dele: v prvem artikulira kontinuiteto liberalizma, ki na koncu rezultira v novi liberalizem, tj. neoliberalizem. V drugem delu se posveti vprašanju fašizma in njegovi povezavi z novonastajajočim liberalizmom, v tretjem pa se posveča vprašanju politične razlastitve in podreditve ljudstva. Delo se ne nanaša na interpretacije oziroma poskuse razumevanja, ki jih lahko vidimo v psihoanalizi, ekonomiji in ideologiji; kot zapiše, ni niti pregled teoretskih razprav o fašizmu niti razvijanje teorije fašizma. Avtor se raje posveti konkretnemu in bolj sodobnemu fenomenu – vračanju fašizma, podprtem z neoliberalistično retoriko. *In concreto*, zanima ga korelacija med politikom in ekonomijo (tj. odnos liberalizma in fašizma do neoliberalizma), nato pa nacistično (ne)razumevanje Thomasa Hobbesa. Prikaže, kako je na eni strani Ludwig von Mises izrabljaj liberalizem ter kako je na drugi strani Carl Schmitt s sodobniki prek Hobbesa iskal utemeljitev za obstoj nacizma. Pri obeh Mastnak

ugotavlja, da so bili teksti uporabljeni selektivno, reducirano, neutemeljeno in predvsem neustrezno za neoliberalistično oz. nacistično ideologijo. Omenjena intelektualca sta glavna akterja Mastnakovega dela. Avtor von Misesa označi za psevdoznanstvenika, Schmitta pa, za razliko od nekaterih drugih akademikov in intelektualcev levega spektra, smatra kot nacističnega ideologa in teoretika. Oba sta, sicer vsak na svojem bregu, stremela k *totalnosti*. V svoji analizi ustavnosti je Schmitt uspešno pokazal, da je moderni parlamentarizem izgubil intelektualno podlago. Z nekaterimi sodobniki in sledilci je zagovarjal totalno demokracijo brez liberalnih načel. Termina demokracija in diktatorstvo sta naenkrat postala združljiva ter na istem bregu antidemokratskega diskurza. Velja omeniti, da je Schmitt, v skladu z nacizmom, upošteval demokracijo, a le v sferi termina *Führerprinzip*. Z drugimi besedami sta Führer in ljudstvo eno in isto, vendar prvi ni predstavljal drugega, še več – predstavništvo ni obstajalo. S tem je Schmitt ustvaril nov pojem političnega, kar je v praksi pomenilo politično razlastitev ljudstva in zasužnjevanje njegovega duha – to lahko poimenujemo, tako avtor, konceptualni totalitarizem. Po Ottu Koellreutterju pa je, obratno, ljudstvo reprezentirano. Reprezentirani je *homo sentimentalis*, torej je čustveno navezan na voditelja – to Mastnak poimenuje sentimentalni totalitarizem. Schmitt je torej depolitiziral reprezentacijo, kar je vodilo k demobiliziranju in podrejanju ljudstva. Zato je zanj značilen,

tako Mastnak, predvsem jezik totalnosti, totalizma in tudi totalitarizma, ki se je sčasoma vse bolj širil. Za Mastnaka so ti termini zelo pomembni, saj to poveže z neoliberalizmom, ki pojem totalnosti artikulira v ekonomiji, pri tem pa razkrinka Schmittov vpliv na von Misesa, medtem ko je že splošno znano, da sta si Hayek in razvpiti ideolog nacizma že dopisovala. Vendar: kaj predstavlja neoliberalizem? Botri neoliberalizma (kot je poleg von Misesa še Friedrich A. Hayek) so navdih iskali pri klasičnem liberalizmu, vendar so ga na sumljiv način apropiirali in prikrojili. Njuna teza, da je liberalizem po 1. svetovni vojni izginil, je dvomljiva; ravno nasprotno, ni izginil, temveč se je kontinuirano razvijal naprej. Pravzaprav – in to je avtorjeva pomembna teza – je neoliberalizem ekspanzija liberalizma, vendar z dodatkom ekonomije. Liberalizem je do tedaj nastopal bolj ali manj kot predpolitični, nepolitični ali nadpolitični svetovni nazor – neoliberalizem pa je srečanje liberalizma z ekonomijo. Torej sta tako Hayek kot von Mises izluščila bistvo liberalizma: njegov politični naboj, ter ga združila z ekonomijo. Celotni razvoj družbe oz. njeno delovanje je možno upravljati zgolj z ekonomijo, najsi gre za enakost, pravičnost, lastnino, moralo, mir, svobodo, planiranje, organiziranje itn. – to je bilo bistvo novega liberalizma oz. neoliberalizma.

Mastnak argumentirano poda iztočnice, ki liberalizem povezuje z zgodovinskim fašizmom, kar je diametralna pozicija z neoliberalnimi tezami. Znano je, da sta bila tako

Hayek kot von Mises zagreta antisocialista in sta na vsak način skušala diskreditirati marksistične ideje (tj. centralno in kolektivno planiranje gospodarstva). Še več: kakršnokoli asociacijo z besedo »socialno« so začetni neoliberalci ostro zavračali. Prav tako so pomenljivi naslovi nekaterih antisocialističnih klasičnih del, kot so denimo *Pot v hlapčevstvo* in *Usodna domišljavost: napake socializma* (Hayek) ter *Socialism* (von Mises). Praktično v vseh svojih delih oba avtorja omenjata socializem in ga primerjata z – po njunem mnenju – bolj primernim neoliberalizmom. Mastnaka torej zanima predvsem povezava fašizma z neoliberalizmom in pokaže – kar je splošno znano – von Misesovo navdušenje nad fašizmom. Sovraštvo nad socializmom je zameglil neoliberalni um: fašizem je bil sprejet kot orožje proti socializmu. Pomenljivo je, da je Hayek krivdo za vzpon nacizma videl v propadu socializma in hkrati trdil, da je imel nacizem korenine v socializmu. Torej teza, ki je zrcalna slika Mastnakove in socialistične kritike fašizma. Čeprav je Hayekova glavna teza vprašljiva, jo je vseeno pomembno vzeti resno. Mastnak podrobno analizo vpliva socializma na fašizem izpusti, hkrati pa se poraja pomembno vprašanje, čemu se je del socialistov tako zlahka prepustil fašizmu. Na tem mestu lahko izpostavimo, da je bil – tako kot liberalizem – tudi marksizem, zaradi razočaranja, ki ga je prinesel boljševizem – v krizi, na razpotju. Skratka, obstaja niz razlogov, ki so rezultirali v fašizem. Nadalje, Mastnak izpusti tudi

vprašanje, zakaj je fašizem privlačil intelektualce in širšo množico. Kljub temu da to ni primaren cilj razprave, pa bi bilo vseeno treba izpostaviti temeljne prvine fašizma: korporativizem, nacionalizem, revolucionarnost, antiliberalizem, antimarksizem, iracionalizem, totalitarizem, kult vodje. Marsikateri termin, in to je prednost avtorjevega dela, lahko sovpada z neoliberalizmom oziroma sodi vanj, vendar z eno, a pomembno razliko: če je vloga fašizma v zgodovini jasna, pa je vloga neoliberalizma danes veliko bolj zamegljena. Z izjemo omembe nekaterih medvojnih italijanskih liberalcev (Einaudi, Pantaleoni) ni nikjer govora o Giovannu Gentileju, glavnemu ideologu fašizma, ki je pomemben predvsem zaradi gradnje nacionalnega mita o *novem fašističnem človeku* in vero v duceja, tj. Benita Mussolinija. Res pa je, da Mastnak izpostavi, da je Schmitt – za izgradnjo lastne teorije političnega mita – iskal navdih pri fašistih in Mussoliniju. Tako kot je Schmitt prignal Hobbesa do skrajnosti, tako je Gentile storil z Heglom in s svojo lastno teorijo *aktualnega idealizma*. V fašizmu je bil že pred nacistično Nemčijo individuum zreduciran na »novoga Italijana«, tj. vojaka; za fašista je vse v državi, ne obstaja nič človeškega ali duhovnega, bil je ničvreden. Vidimo, zakaj je Schmitt iskal in tudi našel navdih pri fašistih, ki so prav tako ljudstvo zreducirali na *pouvoir constitué* (nenazadnje je prav Mussolini govoril o *totaler Staat*). *Pouvoir constitué* pomeni obrat od politične reprezentacije k reprezentaciji kot *Darstellen*,

ki po Mastnakovem mnenju prinaša izločenje vprašanj o konstitutivni vlogi ljudstva pri vzpostavitvi javne oblasti in o tem, kako javna oblast predstavlja ljudstvo. Kljub temu da že sedemdeset let totalitarizma ni več v Evropi, pa njegov duh še straši. Dokaz temu je avtor našel v historičnemu revizionizmu in vračanju fašizma: prvi se pojavlja od padca komunizma, ki prej predstavlja simbolno kot nasilno dejanje, drugi pa predvsem po gospodarski krizi 2008, ki na drugi strani predstavlja ustvarjalno uničenje in *the new normal*. Kratek vpogled v historični revizionizem in problem vračanja fašizma je dobrodošel in prepotreben v tej knjižici, saj prikaže proces iskanja novih identitet postkomunističnih/postsocialističnih držav, ki potekajo vzporedno z vzpostavitvijo novega družbenega, političnega in ekonomskega reda. Neoliberalizem nadaljuje vlogo svojega predhodnika, saj tako kot liberalizem – in za ta namen lahko parafraziramo Mastnakovo začetno tezo – tudi neoliberalizem ne nasprotuje fašizmu oziroma reviziji fašizma – njegov odnos do tega vprašanja je bivalenten: po eni strani gre za odsotnost nasprotovanja, po drugi strani pa nanj gleda kot na relativnega in ne absolutnega sovražnika. Hkrati pa uredba EU zagotavlja obstoj takšnih revizij, namreč po novem velja formula fašizem = totalitarizem = komunizem. Zato tudi današnja metamorfoza zgodovine tako zlahka uspeva. To enačenje pa v praksi, tako Mastnak, ne pomeni zgolj kriminaliziranja komunizma, marveč tudi dekriminalizacijo in

rehabilitacijo nacifašizma. Tudi to je del politične razlastitve ljudstva in trenutek, ko demokracija postane *način življenja*. To pa se zgodi, ko se izlušči človeka iz politične eksistence, torej ko ljudstvo – s tem ko se depolitizira – doživi politični poraz. Ljudstvo je degradirano, če uporabimo Agambenov besednjak, na *homo sacer*; na »niti-niti«, tj. niti zunaj niti znotraj. Ravno zaradi tega beseda »ljudstvo« nima v neoliberalističnem diskurzu nobene vrednosti – ne obstaja. To razvrednotenje Mastnak v sklepnih mislih strne tako, da pokaže, kako je pri pozitivni nacistični politiki konstitutivni moment gospostvenega razmerja med voditeljem in ljudstvom odsotnost reprezentacije. Neoliberalna ideologija se prikazuje prav kot takšna, in to je Mastnakova zaključna misel (str. 159): »Nacistično predpolitično ljudstvo se z liberalističnim postpolitičnim zliva v novo tvorbo, ki je izključena iz političnega odločanja. Permanenno stanje postaja nova normalnost. Fundamentalistično liberalistična čezoceanska trgovinska in investicijska sporazuma – naš atlantski TTIP in pacifiški TPP – prinašata novo verzijo nacističnega modela političnega gospostva: neposredno oblast nadnacionalnih korporacij nad denacionaliziranim, socialno razbitim in politično likvidiranim ljudstvom.«

Metod ŠULIGOJ
Fakulteta za turistične študije –
Turistica, Univerza na Primorskem

Jasmina Gržinić (ur.),
Ksenija Vodeb (ur.)

Cultural Tourism and Destination Impacts

Juraj Dobrila University of Pula 2015,
307 strani, 140 HRK
(ISBN 978-953-7498-96-2)

Sodoben turizem kot širši družbeni fenomen zahteva kompleksno in multidisciplinarno obravnavo ter raziskovalni pristop. Povezovanje sociologije, psihologije, ekonomije, etnologije in zgodovine, geografije, jezikoslovja in še drugih ved omogoča razumevanje in trajnostni razvoj turizma. Vključevanje preteklih in sedanjih kreativnih (umetniških) dosežkov, prikazovanje nekdanjega načina dela in življenja ljudi v ruralnih ali urbanih okoljih ter podobne vsebine dandanes delujejo zelo *trendovsko*, kar potrjujejo tudi številne raziskave. Interesi sodobnih turistov so močno povezani z (vrhunskimi) avtohtonimi in avtentičnimi primeri kulturne dediščine in deli sodobnih kulturnih ustvarjalcev. Znanstveno delo z naslovom *Cultural Tourism and Destination Impacts* v mnogem sledi tem predpostavkam. Za hrvaškega ali slovenskega bralca, bodisi za laika bodisi za strokovnjaka, je posebej zanimivo in relevantno, da se avtorji prispevkov naslanjajo na primere iz hrvaške Istre kot najbolj razvite hrvaške turistične regije. V tem primeru prikaz in interpretacija